

Kalocsai Janka

Aktív állampolgárság és dimenziói

A modern demokratikus társadalmak működésének egyik alapvető eleme az állampolgárok aktív szerepvállalása a közügyek alakításában. A döntésekben való részvételnek fejlesztő hatása van az egyének és a társadalmi csoportok tekintetében is, amely jótékony hatás a résztvevőknek a közösségben végzett cselekvésében, a közös tevékenység eredményeként kialakuló közös élmény érzetében, valamint az emberek közötti kommunikáció felélénkülésében mutatkozhat meg. (Nizák–Péterfy 2005)

Tanulmányomban az állampolgári aktivitás mérésének lehetőségeire, a helyi szintű közösségekre, civil szervezetekre, valamint a közösségi aktivitásra fókuszálok. A lokális szintű közösségi cselekvés és a helyi civil kezdeményezések kulcsszerepet töltenek be a demokrácia kiépítésében, mivel itt tapasztalhatják meg az emberek, hogy képesek hatással lenni a helyi ügyekre. Egyrészt helyi szinten nagyobb a lakosok érdekérvényesítő akarata és képessége, mint országos szinten, másrészt a lokális kezdeményezések sokkal inkább a helyi közösségeket közvetlenül és speciálisan érintő kérdésekre összpontosítanak.

Dolgozatomban elsősorban a következő kérdésekre próbálok választ találni: vajon van-e különbség az egyének állampolgári aktivitása között országos, illetve lokális szinten? Milyen társadalmi csoportok jellemezhetők magasabb, illetve alacsonyabb aktivitással? Vannak-e olyan tényezők, melyek csökkentik, vagy éppenséggel növelik a helyi közösségek szerveződését? Megfigyelhető-e valamiféle különbség a határon túli és a magyarországi települések közösségi participációjában, összetartásában?

A tanulmány először röviden áttekinti a releváns irodalmakat, majd az úgynevezett aktív állampolgár index szocio-demográfiai különbségeit mutatja be. A dolgozat második része a mutató négy dimenziója mentén hét magyarországi, illetve hét határon túli települést hasonlít össze.

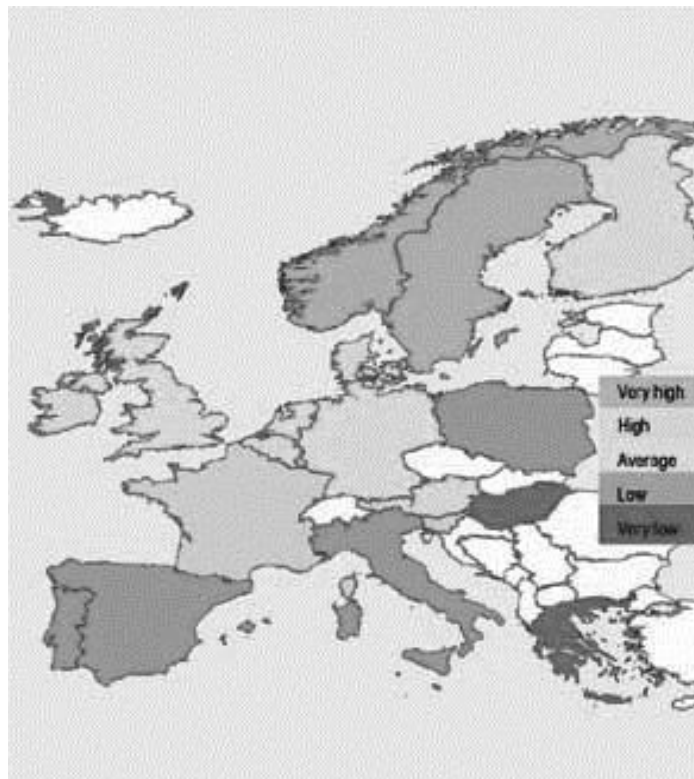
Magyarország és aktív állampolgárság

Jelen dolgozatban aktív állampolgárság alatt a Hoskins és társai (2006) által kidolgozott fogalmat értem, vagyis: „részvétel a civil társadalomban, a közösségi és politikai életben, a kölcsönös tisztelet és erőszakmentesség jegyében, az emberi jogokkal és demokráciával összhangban” (Gáti 2010:8). Az ESS (European Social Survey) kutatássorozat aktív állampolgársággal kapcsolatos attitűdök eredményeinek feldolgozását Hoskinsék végezték el, akik egy „aktív állampolgársági indikátor” segítségével hasonlították

össze 19 ország felnőtt lakosságának attitűdjét. A kutatás során az aktív állampolgárság négy dimenzióját különböztették meg egymástól: politika, civil társadalom, közösségi életben való részvétel és értékek.

A **politika** dimenziójába a párttagság, a párt számára végzett önkéntes munka, a választási részvétel, valamint a nők parlamenti részvételével kapcsolatos attitűdök tartoztak. A **civil társadalom** dimenziója a petíció, demonstráció, bojkott, stb. cselekvésekben való részvételt, illetve a különféle szervezetekben való participációt foglalta magában. A **közösségi életet** a különböző közösségi (vallási, sport, stb.) szervezetekben való részvétellel, míg az **értékek** dimenziót az emberi jogokkal, a kulturális sokszínűséggel kapcsolatos attitűdökkel, valamint az állampolgári szereppel kapcsolatos véleményekkel azonosították (Gáti 2010, Hoskins et al 2006).

Az aktív állampolgársági indikátor 2006. évi európai eredményei egyértelműen jelezték hazánk lemaradását, hiszen Magyarország a többi országhoz viszonyítva nagyon alacsony értéket ért el. Az indikátor alacsony pontszámához a négy dimenzió nem egyenlő arányban járult hozzá: a közösségi élet dimenziója a többi dimenziónál jóval magasabb értéket vett föl. Az északi államok (Norvégia, Svédország) érték el a legmagasabb pontszámokat az aktív állampolgárság szintetizáló indexén, a nyugat-európai országok közepesen teljesítettek, míg a legrosszabb eredményeket a kelet-európai országok mutatták fel. Hoskins szerint az eltérések a történelmi múltban, valamint a demokráciában eltöltött idő hosszában gyökereznek (Hoskins et al 2006).

Forrás: Results of the Active Citizenship Composite Indicator. Hoskins et al., 2006, p. 7.

Hankiss Elemér (2002) vizsgálta azokat a tényezőket, melyek Magyarországon hozzájárulnak a demokrácia nem megfelelő működéséhez. Hankiss többek között hiányosságként említi az erőtlen politikai decentralizációt, vagyis a helyi közösségek, régiók interakciós hálózatának hiányát. Elmélete szerint a megfelelő csatornák és intézmények nélkül a társadalom a politikai passzivitás útjára lép. További demokrácia-deficit, hogy kevesen hiszik, hogy igazságos országban, méltányos társadalmi rendben élünk, amely nagyban hozzájárul a polgári felelősségtudat és a civil társadalomban való részvétel alacsony szintjéhez. Ezen felül alapvető problémaként hozza fel a közérdek és az egyéni érdekek ütközését. Sokan gondolják, hogy személyes érdekük elüt a köz érdekétől, ennek hiányában pedig nem tud jól működni a társadalom. Hiányként jelentkezik a tulajdonosi szemlélet: az „én városom”, „én településem” gondolata, valamint a társadalmi kohézió, az egymás iránti szolidaritás és a társadalmi méltányosság eszméje is. A demokratikus rend alapelve sérül, ha nem alakulnak ki az emberekben azok a mechanizmusok, melyek a hátránnyal indulók esélyeinek növelésére irányulnak. Az emberi jogok védelmének gyengeségét is egyfajta tünetnek látja a demokrácia-deficit szempontjából, kiváltképp az alacsony érdekérvényesítéssel rendelkező emberek körében. Ez azért is fontos szempont, mert a demokratikus értékek egyik legalapvetőbb eleme, hogy az emberek azt érezzék, lehetőségük van saját sorsuk alakítására és érdekeik védelmére.

Egy ország demokratikus szintjét tehát jól mérheti, hogy az ott élő polgárok mennyire érzik úgy, hogy befolyással lehetnek az őket is érintő kérdések alakulására. Ezzel kapcsolatban Simonék nemzetközi felméréséből az derül ki, hogy a posztszocialista országok lakói kevésbé érzik, hogy hatással lehetnek a döntések alakulására (Simon 1996). A felmérések szerint mindenhol érvényesülni látszik a tendencia, hogy az állampolgárokat egyre nehezebb meggyőzni arról, hogy a politikusok ténylegesen az ő érdekeiket képviselik, és lenne értelme a politikai részvételnek (Bódig 2005).

Putnam (1993) a civil szervezetek és közösségek szerepére hívja fel a figyelmet. Elmélete szerint az intézmények demokratikus működését nagyban befolyásolja, hogy a civil közösségek és az állampolgárok mennyire vesznek részt a társadalmi-politikai ügyekben, illetve a közügyekben. A civil közösségekben való részvétel hozzájárul a társadalmi tőke növeléséhez is, mely kulcsszerepet tölt be a demokratikus társadalom kialakulásában. Minél sűrűbbek az emberek közötti kapcsolatok, annál nagyobb az esély az előnyök érdekében tett együttműködésre. A hálózatok felpezsdítik a kommunikációt, elősegítik a kooperációt, és megkönnyítik az információ áramlását.

A kutatásról – hipotézisek

Az elemzés első részében azt vizsgálom, hogy van-e különbség az emberek állampolgársági aktivitásában országos, illetve lokális szinten. Azt feltételezem, hogy a mozgósíthatóság és a közösségi cselekvésekbe való bevonódás mentén eltérés tapasztalható a kisebb és nagyobb lélekszámú települések között. Ennek okát három dologban látom:

1. Az alacsonyabb létszámú településeken az emberek jobban ismerik egymást, szorosabb közöttük a kapcsolat.

2. A kisebb településeken társadalmilag sokkal inkább elvárt a különböző eseményeken, megmozdulásokon való részvétel, mint a nagyobb, lazább társadalmi szövetű településeken.
3. Egy-egy helyi döntés közvetlenebbül is érinti a lokális közösséget, mint a nagyobb településen élőket. (Itt arról sem feledkezhetünk meg, hogy helyi szinten az emberek összefogásával, aktivitásával könnyebb látható eredményt elérni, mint például egy nagyobb városban.)

A vizsgálat második részében további hipotézisként azt tesztelem, hogy a határon túli településeken a kisebbségi lét miatt nagyobb az emberek közötti összetartás, ennek kapcsán feltételezem, az itt élők nagyobb arányban vesznek részt a különböző közösségekben, akciókban és eseményeken.

Empirikus adatelemzésem alapját két adatbázis alkotja: a „Közösségi kapcsolatok 2009” országos reprezentatív mintán felvett adatbázis és a „Közösségi kapcsolatok falun 2011” felmérés adatai. A falusi vizsgálat során nem csak magyarországi, hanem határon túli falvakban is vizsgáltuk a közösségi kapcsolatokat. A magyarországi települések közül Ruzsát, Petőfiszállást és Ramocsaházát; a vajdasági települések közül Bácsgyulafalvát és Hajdújársát, míg az erdélyi települések közül Bögözt és Agyagfalvát vettük górcső alá. A kutatás során a lokális közösségi élet néhány meghatározó személyiségével is készítettünk interjúkat a hét vizsgált faluban. Az interjúk segítségével főképp a lokális közösségek szerveződését segítő, illetve akadályozó tényezőkre fókuszálók.

Az állampolgári aktivitás mérése

Elemzésem során az állampolgári aktivitást a Hoskins-i indexet alapul véve négy aspektusból – politikai, civil társadalmi, közösségi dimenziók és közösségi attitűdök¹ – közelítem meg a 2009-ben felvett országosan reprezentatív felmérés kérdései alapján. A **politikai dimenziót** a kérdőívben szereplő következő kérdésekkel mértem: a megkérdezett milyen gyakran jár politikai rendezvényekre, milyen gyakran szokott közügyekben tevékenykedni, mennyi időt tölt politikával kapcsolatos témák, illetve az ország, világ más fontosabb eseményeinek megbeszélésével. A mutatóba beépítettem azt is, hogy a megkérdezett részt vesz-e politikai szervezetben, pártban, illetve elmenne-e szavazni az országgyűlési vagy önkormányzati választásokra. A **civil társadalmi dimenziót** különböző hipotetikus közösségi akciókban való részvétellel,² valamint civil szervezetekben³ való participációval mértem. A **közösségi** dimenzióban a

¹ Az érték dimenzió helyett jelen esetben inkább attitűdök vizsgálatára volt lehetőségem.

² Aláírta-e petíciót, illetve részt venne-e bejelentett tüntetésen különféle célok érdekében (korrupt, csaló önkormányzati/országos vezető eltávolításáért, lakóhelyét/országot érintő negatív döntés ellen, nagy jövedelemkülönbségek ellen, hátrányos megkülönböztetés ellen). A kérdőívben nem bejelentett tüntetésen való részvétel is megjelölhető volt, ezt elemzésem ezen részéből kihagytam, mivel úgy gondolom a petíció aláírása és a bejelentett tüntetésen való részvétel méri inkább a demokratikus állampolgári aktivitást.

³ A civil szervezetek közé soroltam a természet- és környezetvédelmi, állatvédelmi, emberjogi mozgalom, nőmozgalmi, roma érdekvédelmi, homoszexuális érdekvédelmi, nemzetiségi-etnikai, békemozgalmi, hátrányos helyzetűeket segítő, más jótékonyági közösség, kulturális, művészeti, szakmai egyesület, szakszervezet, tudományos

közösségi szervezetekben⁴ való részvételt néztem meg, míg a **közösségi attitűdöket** különböző állításokkal való egyetértéssel, illetve egyet nem értéssel vizsgáltam⁵. Pontokkal értékeltem azokat a válaszokat, melyek a demokratikus gondolkodás, illetve viselkedés felé mutattak. Az így képzett – a négy dimenzióknak megfelelő – index tartalmát főkomponens analízis segítségével egy mutatóba sűrítettem⁶. A következőkben azt nézzük meg, hogyan alakul az állampolgári aktivitás mértéke a különböző szocio-demográfiai tényezők és egyéb jellemzők mentén.

Településtípusok szerint elemezve elmondható, hogy az állampolgári aktivitás indexe a megyeszékhelyek és a falvak esetén a legmagasabb, míg a fővárosban élők között a legalacsonyabb. Életkor szerint a 30–59 éves korosztályban a legerősebb az állampolgári aktivitás, míg a 60 éven felülieknél a legalacsonyabb, de a 18–29 éves korosztályban is átlagon aluli értéket vesz fel mind a négy vizsgált dimenziót tekintve.

1. ábra: Az állampolgári aktivitás mértéke településtípusonként és életkor szerint (átlag, N=1051)

Elmondható továbbá, hogy a magasabb iskolai végzettségűek, az eddigi életükkel elégedettebbek, boldogabbak rendelkeznek magasabb állampolgári aktivitással. Az aktívabb megkérdezettek jellemző, hogy gyakrabban ismerkednek meg új emberekkel és töltik idejüket nagy társaságban, valamint

társaság, ifjúsági egyesület, hagyományörzők, nemzettudat ápolók csoportját.

⁴ A közösségi szervezetek közé soroltam az egészségvédő, gyógyító közösséget, idősek klubját, vallási közösséget, helyi-települési közösséget, sportklubot, szülői munkaközösséget, más hobbi közösséget.

⁵ 1, Csak akkor képviselem mások érdekeit, ha abból nekem is származik hasznom; 2, Akkor is segítek másoknak, ha az számomra kedvezőtlen; 3, Fontosnak tartom, hogy ha valamit el akarok érni az életben, nem szabad másokkal foglalkozni; 4, Ha probléma merül fel, szívesen szót emelek a többiek érdekeiért; 5, Öröm számomra, ha mások ügyeiben eljárhatok.

⁶ A főkomponens az öt alkotó négy index információtartalmából 39 százalékot őrzött meg.

szignifikánsan több baráti társasággal is rendelkeznek, egyúttal nagyobb arányban érzik azt, hogy lehetőségük van a helyi és országos ügyek alakítására.

Az adatok alapján a bizalom hatása is megmutatkozik: minél magasabb a megkérdezettek esetében az állampolgári aktivitást mérő index értéke, annál nagyobb az esélye annak, hogy bíznak a lokális vagy országos civil szervezetekben, helyi és országos intézményekben. Az ismeretlenek iránti bizalom azonban nem áll kapcsolatban az aktivitással. A szocializáció hatása is tetten érhető: minél gyakrabban járt valaki gyermekkorában társaságba (rokonokhoz, szomszédokhoz, szülei baráti társaságába), annál magasabb értéket ér el az állampolgári aktivitás skáláján is.

Azt már láttuk, hogy az állampolgári aktivitás és a település nagysága között szignifikáns kapcsolat található: a megyeszékhelyek és a falvak esetében volt a legmagasabb a vizsgált index értéke. A következőkben részletesebb vizsgálat alá vetjük a falvakat a mutató négy különböző dimenziója mentén. A felmérést a 2011-ben, 7 falu lakói körében végzett kérdőíves felmérés adatbázisának segítségével végezzük el.

A falvak vizsgálata az állampolgársági index dimenzió mentén

Politikai dimenzió

A falvak esetében a politikai dimenziót a következő kérdésekkel mértem: a megkérdezett mennyire érdeklődik az országos és a helyi közélet, helyi politika iránt, szokott-e hírműsorokat nézni, részt vett-e a helyi önkormányzati, polgármester választáson. A megkérdezett falusi emberek majdnem negytedede mind a helyi, mind az országos politika iránt érdeklődik, és majdnem háromtizedüket nem vagy egyáltalán nem érdeklík a politikai események. A hírműsorok nézettsége tekintetében már magasabb arányszámokat találunk, a válaszadók csaknem nyolctizedede naponta átlagosan közel egy, vagy több, mint egy órát is tölt hírműsorok nézésével. Az önkormányzati választásokat nézve elmondható, hogy a vizsgált falvakban lakók több, mint nyolctizedede adta le voksát a helyi vezetőkre.

A következőkben nézzük meg, hogyan alakulnak ugyanezek a kérdések településenként. A helyi közélet, helyi politika iránt a Petőfiszálláson lakók érdeklődnek leginkább, őket a bögözi és agyagfalvai lakosok követik. Az országos politikai érdeklődés is hasonlóképpen alakul kis különbséggel: ebben az esetben is Petőfiszállás lakói kerültek az első helyre, de minden településen látszik, hogy az országos politika nem örvend akkora népszerűségnek, mint a lokális közügyek iránti figyelem (átlagosan 10 százalékponttal alacsonyabb az országos politika felé irányuló érdeklődés). Ez alól kivételt képez Ramocsaháza, ahol a lakosoknak az országos politikai történések iránt figyelme magasabb, mint a lakóhelyük közügyei iránt. Az eltérő gondolkodás abból eredhet, hogy gazdaságilag igen elmaradott településről van szó, ezért vélhetően az itt élők sokkal inkább az országos politikától várják a „megváltást”. A választási részvételt nézve Agyagfalván és Petőfiszálláson a megkérdezettek körülbelül kilenctizede ment

el voksolni, míg a legkisebb arányban Bácsgyulafalván; itt a válaszadók hattizede vett csak részt a helyi szavazáson.

A politikai aktivitás mellett, hogy a demokratikus társadalmak egyik elengedhetetlen alapfeltételét képezi, sok esetben egyfajta közösségkovácsoló tényezőként is megjelenik: az emberek összefoghatnak, kooperálhatnak a közös célok érdekében, együtt alakíthatják a helyi és országos döntéseket, beszélgethetnek ezzel kapcsolatos dolgokról, és nem utolsó sorban a politikai szervezetekben baráti kapcsolatok is szövődhetnek. A közösségi élet meghatározó személyiségével készült interjúkban azonban a politika, az eltérő **politikai pártpreferenciák** miatti széthúzásból, az eltérő politikai érdekekből adódóan a politika mint a közösségi élet gátló tényezője is jelen van:

„Megosztás zajlik. [...] tehát nagyon nehéz egységet kovácsolni még egy kis közösségbe is, mert a parciális érdekek dominálnak, és hát a hamis ígéreteknek még mindig nagyon sok ember áldozatává válik, fogalmazzak így, hogy áldozatok, mert végül is a saját tudatlanságuknak az áldozatai, hogy így tudják őket manipulálni egyesek.” (Bácsgyulafalva)

„Nincs olyan település, ahol nem lenne széthúzás. Amióta a pártok betették a lábukat Ramocsaházára, azóta ez megoszlással is jár.” (Ramocsaháza)

„[...] mert avval, hogy több pártot csinálunk, evvel nem megerősítjük a közösségünket, hanem még jobban felszaggassuk. Ha nincs összetartás, akkor nincs előrehaladás.” (Agyagfalva)

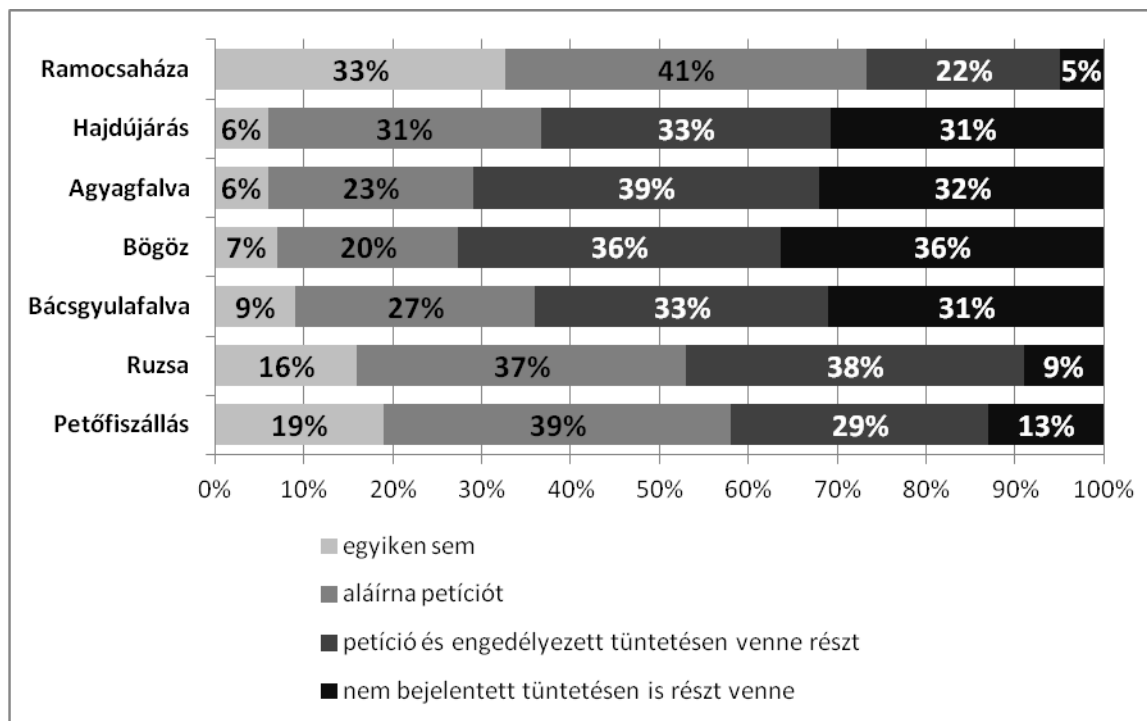
Civil társadalmi és közösségi dimenzió

A civil társadalmi dimenziónál két dolgot kell megvizsgálnunk: hogyan alakul településtípusok szerint a különböző hipotetikus közösségi akciókban való részvétel, valamint a civil szervezetekben való *participáció*. A kérdés során a válaszadóknak azt kellett eldönteniük, hogy milyen szintű közösségi akciókban vennének részt bizonyos célok elérése érdekében. Mindegyik törekvés esetében a megkérdezettnek először azt kellett eldöntenie, aláírna-e petíciót, csatlakozna-e bejelentett tüntetéshez, vagy hajlandó lenne-e nem bejelentett tüntetéshez is csatlakozni egy adott cél elérése érdekében. Annak ellenére, hogy a kérdés hipotetikus akciókban való részvételre kérdez rá, a válaszok segítségével mégis képet kaphatunk az emberek ilyen téren való mentalitásbeli különbségéről. Az országos mintában kérdezett közösségi akcióktól eltérően a kutatás ezen részében sokkal konkrétabb, a falusi élethez közvetlenebbül kapcsolódó célok érdekében megnyilvánuló közéleti aktivitást mértük.⁷

⁷ Milyen közösségi akcióban venne részt: a korrupciós csaló állami/önkormányzati vezetők eltávolításáért, helyi iskola bezárása ellen, a helyközi vasútvonalak/buszjáratok megszüntetése ellen, lakókörnyezetét hátrányosan érintő nagyobb beruházás ellen (pl. forgalmas út, szennyező vegyi üzem)?

A vizsgálatba bevont hipotetikus közösségi akciók közül a helyi iskola bezárása ellen lépnének fel a legtöbben, a megkérdezettek valamivel több mint kéttizede még nem bejelentett tüntetésen is részt venne ez ügyben.

2.ábra: A helyi iskola bezárása ellen milyen közösségi akciókban venne részt? (% , N=806)

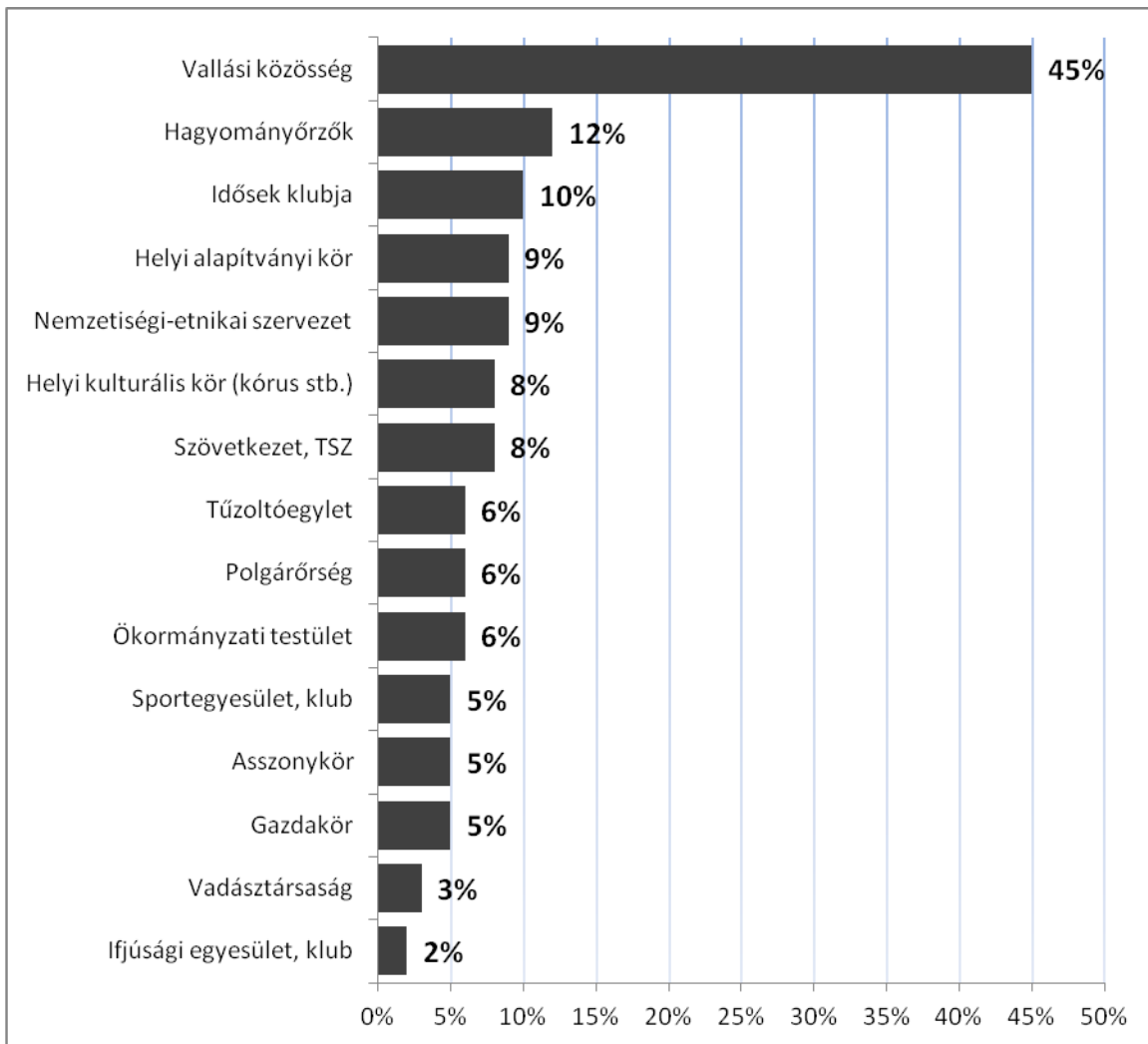

Az iskolát védő közösségi fellépést a lakóhelyet érintő hátrányos beruházás, majd a helyi buszjáratok vagy vasútvonalak megvonása elleni közösségi cselekvés követi. Az adatok alapján elmondható, hogy a bögözi lakosok csatlakoznának legnagyobb arányban a különböző közösségi akciókhoz: jellemzően mind a három tiltakozási formát (petíció aláírása, bejelentett és nem bejelentett tüntetéshez való csatlakozás) előnyben részesítették a többi településen élőkhez képest (36 százalék). Ezzel szemben a ramocsaházai lakosok között felülreprezentáltak azok, akik a célok eléréseért nem aktivizálnák magukat. Ez valószínűleg a korábban tárgyalt kiábrándult, lemondó attitűdből eredhet, melynek következménye, hogy az emberek már a közvetlen lakókörnyezetük, lakóhelyük jobbá tételéért sem mozgósíthatók. A magyarországi települések polgárai jellemzően a petíció aláírásáig jutnának el, amennyiben protestálnának egy-egy őket negatívan érintő döntés ellen, míg a vajdasági, de főleg az erdélyi falvak lakói akár a nem bejelentett tüntetésekhöz is csatlakoznának a különböző szintű célok elérése érdekében.

A civil szervezetekben, közösségi klubokban való részvételt nézve a vizsgált falvak lakosai közül legtöbben vallási közösségben vesznek részt, melyet a népszerűségi listán a hagyományörző egyesület és az idősek klubja követ. Az adatok interpretálásánál azonban mindenképpen érdemes tekintetbe venni, hogy a

vallási közösség sok esetben lehet, hogy csak a vasárnaponkénti misére látogatást testesíti meg, másrészt a vallási közösségnek van a legnagyobb identitásképző szerepe a felsorolt szervezetek közül.

3. ábra: Helyi szervezetekben, egyesületekben való részvétel - azok körében, akik szerint településükön létezik ilyen helyi kör (%)

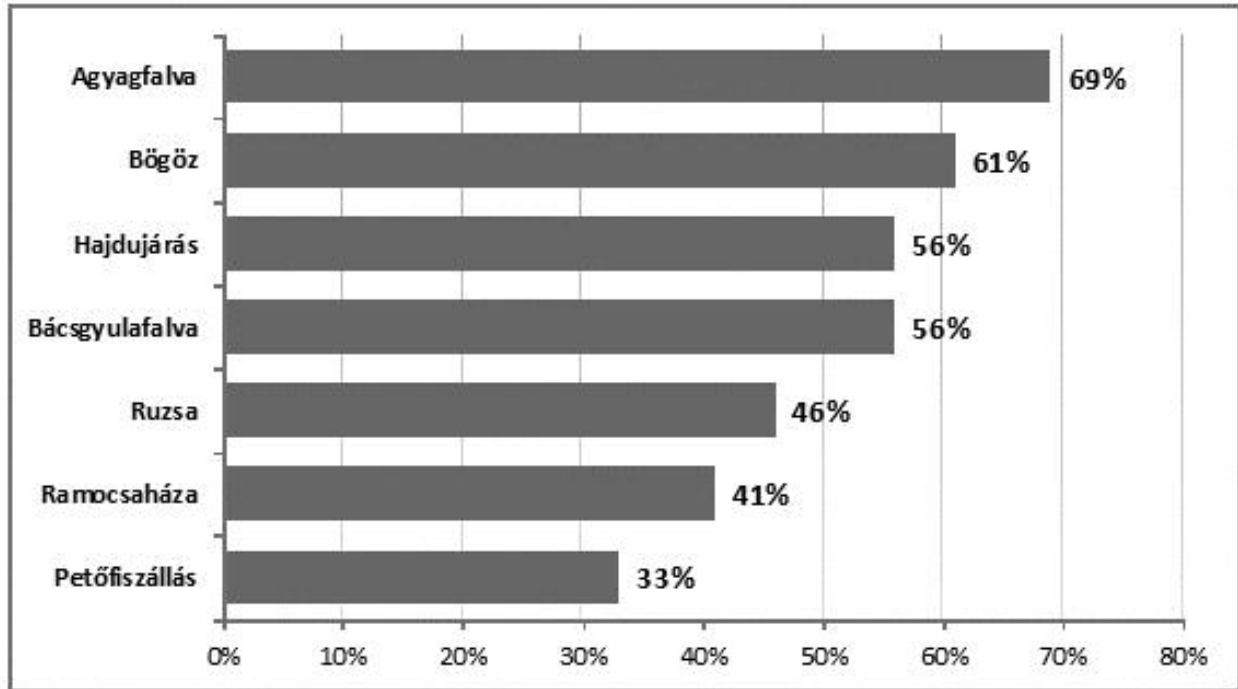
A civil és közösségi dimenzió szeparált vizsgálata céljából két részre osztottam a különböző lokális szervezeteket, helyi köröket. A civil szervezetek közé soroltam a nemzetiségi-etnikai szervezeteket, hagyományőröket, helyi alapítványi kört, polgárórséget, tűzoltóegyletet, asszonykört és gazdakört.

A közösségi szervezeteket a vallási közösségek, idősek klubja, helyi kulturális kör, sportegyesület, vadásztársaság, ifjúsági klub alkotja.

A civil és közösségi tagság falvankénti különbségeinek mérésére településenként létrehoztam egy mutatót, mely jelzi, hogy az adott faluban előforduló civil és közösségi szervezetek hány százalékában

vesznek részt a település lakosai (ott, ahol egyáltalán létezik a kérdéses szervezet). A civil szervezetekben való participációt tekintve nem találtam eltéréseket, viszont a közösségi szervezetekben való részvétel mentén már lényeges különbségek tapasztalhatók. Agyagfalva lakosai közül rendelkeznek a legtöbben közösségi klubtagsággal – héttizedük vesz részt ilyen jellegű közösségben – míg a Petőfiszálláson élők fele annyian, körülbelül háromtizedük vesz részt ilyen közösségben. A szociális tagságból adódó falvankénti különbségeket a következő ábra szemlélteti:

4. ábra: Azok aránya, akik legalább egy helyi közösségi szervezetben vesznek részt (N=844, %)

A falvakban készült interjúk segítségével összegyűjtöttem azokat a tényezőket, melyek hozzájárulhatnak a helyi közösségek alakulásához, illetve gátolhatják a helyi közösségek szerveződését. Az interjúk egy részében a helyi vezetők összefogása mint a közösség kovácsolásának egyik legjelentősebb motívuma jelenik meg. A vezetők között nem csak a polgármestereknek van kiemelkedő jelentősége, hanem a helyi elöljáróknak is. A falvak életében meghatározó szerep jut tehát a vezetőknek, akik nagymértékben hozzájárulhatnak a helyi közösségek alakulásához, a közösségi élet fejlesztéséhez:

„A közösségi élet most egy olyan 3 éve, végül is hogy új tanácsosok kerültek [...] azok tényleg mellém is álltak és tényleg a közösségi élet is ezáltal megpezdült. Tehát inkább részt vesznek a közösségi életben az emberek. És hát csak amit említenék, hogy most is tényleg működnek ezek a hagyományörzők, de amellet a színjátszó csoport újraindult, énekkar létesült.” (Bögöz)

„[...] egy igazi falutanácsban látom a megoldást [...] önkéntesen össze tudnánk ülni, vagy össze tudnánk ülni, akiket megválasztanak, és akik a falu aktuális, apró-cseprő problémáit megvitátnák.

Mert mindehhez nem kell pénz, csak könnyen ráfogjuk. És az, ha együtt tudna működni, biztos olyan közösséget kovácsolna, ami a falu előrehaladását szolgálná minden téren.” (Agyagfalva)

Ugyanakkor a vezetői összefogás hiánya a közösségi élet erodálásához, a közéleti aktivitás és közösségépítés töredezettségéhez, dekoncentrációjához vezet:

„Hát a tanácsosok bevállalják, hogy mit tudom én, a falunapot megszervezik, vagy valamilyen hivatalos évfordulót. Akkor a lelkész az egyházi téren vállalja be. Egy másik dolog, amiért nincs igazi közösségi élet, hogy nincs összhang ezek közt, tehát ez egy tisztán nyilvánvaló oka. A tantestület, a lelkész és a közösségi vezetőink, akik a hivatalos vezetők, a tanácsosok között nem tud összhang lenni [...] Nincs csapatmunka. Nem tudnék megnevezni Agyagfalván 1-2-3 ember, aki aztán mindenhol tud mozgósítani. Mindenki egy kört, egy kisebb társaságot tud mozgósítani, de úgy tudnánk összefogni, ha együtt tudnánk dolgozni, de nem tudunk.” (Agyagfalva)

Az összefogáshoz szorosan kapcsolódnak a közös célok és azok elérésére tett erőfeszítések. Ezek a tevékenységek azért is játszanak döntő szerepet, mert a közösségi munka során létrejöhethet az együttes élmény érzete, mely további közösségi cselekvéseknek adhat teret. Az emberek közötti összefogást tehát nagymértékben felerősíti, ha a helyiek valamilyen közösen elérendő célt tűznek ki maguk elé. Ilyen esetben még azok is sokkal inkább mozgósíthatók, bevonhatók, akik amúgy kevésbé vesznek részt a falu közösségi életében. A lokális közösség számára kitűzött **közös célok**, illetve ennek keresztülvitele érdekében tett közösségi összefogás a legtöbb interjúban megjelenik.

„Volt egy park, ami nem volt igazából szép és rendezett. Az akkori polgármester nem is támogatta az ilyen parkrendezési programokat. Mi akkor elhatároztuk a kollégákkal, hogy azt a parkot rendbe tesszük [...] A parkot mindenki csinálta. Jöttek a falubeliek, parkosítottunk, fűvet ültettünk, a testvérem padokat hozott. Augusztus 23-ára készen lettünk. Szóval ilyen a mi falunk.” (Petőfiszállás)

„[...] amikor körzetesíteni akarták az iskolánkat, mindent megmozgattunk, ne tudja meg, hány helyre kopogtattam. És az iskolánk megmaradt.” (Petőfiszállás)

„De az összetartáshoz én azt tudom példának felhozni, hogy ezelőtt egy évvel nekifogtunk egy ravatalozó építésének. Első perctől tudtuk, hogy azt a ravatalozót nem fogjuk tudni másképp felépíteni, csak hogyha közmunkát is nagyon sokat ráteszünk [...] A falu zöme egyébként református, katolikus az kevesebb van, de ők is nagyon aktívak [...] Hát most például a ravatalozó a református egyház területére épül, de attól a katolikusok is ugyanúgy odaállnak, plusz a tanács is segít, megyei tanácstól is pályáztunk. Tehát a ravatalozó, ha minden jól megy, az idén elvégezzük, az teljes mértékben közmunkából épül fel. Az anyagot azt megvásároltuk, az emberek is adtak össze pénzt, a megyei tanácstól is pályáztunk és kaptunk pénzt, a helyi tanács is adott pénzt, úgyhogy az anyagot megvettük, de a többit teljes mértékben közmunkában az alapoktól, még a villanyvezetést is, mindent-mindent közmunkában csináltunk meg.” (Bögöz)

Fontos szempont a közösségi összefogás során kitűzött célokkal szembeni eredmény-követelmények, hogy az emberek minél hamarabb lássák munkájuk, kooperálásuk eredményét.

„Célok kellene leginkább. Például egy virágültetés a faluban. Ha meghirdetjük, vagy kérjük őket, hogy segítsenek, akkor nagyon sokan jelentkeznek, hogy ők is jönnének. Ha van egy konkrét cél és ezt a célt most együtt akarjuk megvalósítani, akkor eljönnek. Vagy falukemencét csináltunk, vagy a művelődési ház bővítésénél ablakot pucoltunk stb. Tehát nagyon fontos, hogy legyen valami cél. De ez is érdekes, mert szemetet szedni már nem jönnek el, mert az az eredmény kevésbé látványos. Azt gondolják, jövő héten úgyis szemetes lesz minden megint, minek menjünk? Tehát inkább olyan célok kellene, aminek látják az azonnali eredményét.” (Ruzsa)

Közösségi attitűd dimenzió

Az állampolgársági index negyedik dimenzióját, a **közösségi attitűdöket** négy kérdés segítségével vizsgáltam.⁸ A válaszadók majdnem héttizede egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy „ha az ember nem vigyáz eléggé, kihasználják”, illetve hogy „csak kevesen vannak, akikben az ember megbízhat”, míg a legkevesebben azzal a kijelentéssel azonosultak, hogy „általában nem kell kételkedni mások jóindulatában”. A településenkénti különbségek vizsgálatát klaszteranalízis segítségével végeztem el. Az eredmények alapján elmondható, hogy a ramocsaházai lakosok bíznak legkevésbé másokban, míg az Agyagfalván élők a legkevésbé bizalmatlanok.

A helyi ünnepeken, rendezvényeken való részvétel ugyan szorosan nem tartozik bele az index dimenziójába, a közösségi attitűdöket mégis nagymértékben befolyásolja a közösségi eseményeken való részvétel. Barber (1992) szerint a demokrácia állampolgára kritikus résztvevője társadalmának, aki a felmerülő problémákat a többi emberrel közösen vitatja meg. A közösségben való részvétel jótékony hatást gyakorol a közéleti aktivitásra. A közösségben felmerülő diskurzusok kapcsán kialakulhat az emberekben egy olyan mentalitás, mely hozzájárul a tágabb környezetük ügyeibe való beleszólásra is (Utasi 2009).

Ahogy az interjúkban is megjelenik, a közösségi események a közösségi élményeken túl azért is jelentősek, mert a helyiek közötti összefogás, az esemény érdekében és előkészületeiben tett közös cselekvés is nagymértékben hozzájárul a közösségek fejlesztéséhez, szervezéséhez. Ezt mutatja be a következő interjúrészlet:

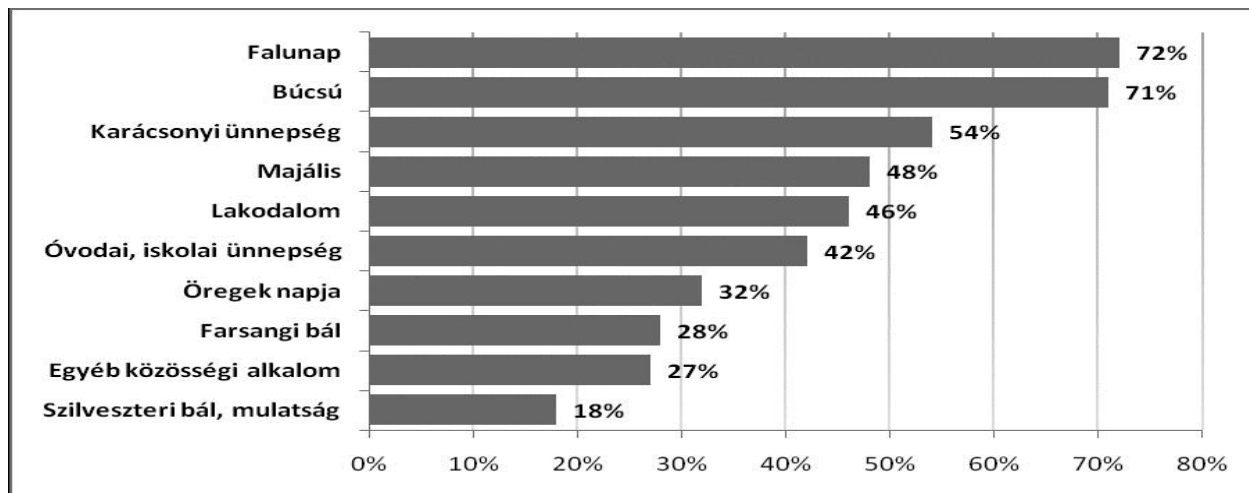
„És akkor megint a nagycsaládosok sütöttek, más meg mást csinált. A polgárőrök hoztak kocsikat, amivel behozták a nyugdíjasokat, az alapítványosok mondták, hogy a legidősebb, legbeteggebb embert

⁸ Egy 1-től 5-ig terjedő skálán mennyire ért egyet: 1, Csak kevesen vannak, akikben az ember teljesen megbízhat; 2, Általában nem kell kételkedni mások jóindulatában; 3, Ha az ember nem vigyáz eléggé, kihasználják; 4, Legjobb, ha mindenki magára számít és nem másokra.

köszöntjük. A gyerekek meg mondták, hogy csináljunk az időseknek Mikulás napi rendezvényt. És akkor csináltunk mikuláscsomagokat. Szóval így próbálunk megmaradni.,(Petőfiszállás)

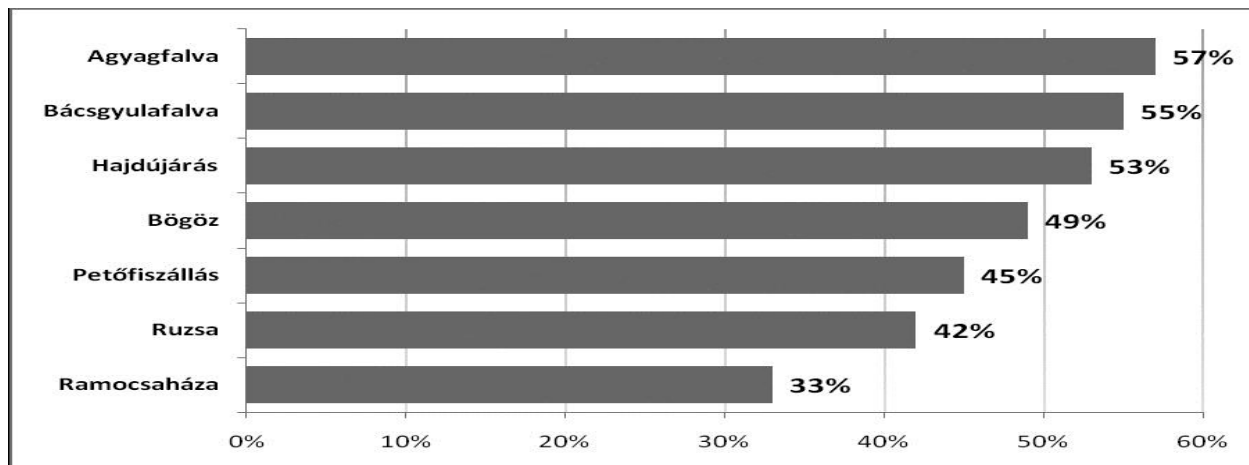
A következőkben nézzük meg, milyen mértékű a településeken megrendezésre kerülő lokális események látogatottsága.

5. ábra: Helyi eseményeken való részvétel – azok körében, akik szerint településükön van ilyen program (%)

A leglátogatottabb eseménynek a falunap és a búcsú örvend a falvakban, ezeken a rendezvényeken a megkérdezettek több mint héttizede tette tiszteletét.⁹ A lokális programok településenkénti különbségeinek mérésére szintén létrehoztam egy mutatót, mely jelzi, hogy az adott faluban előforduló események hány százalékában vesznek részt a település lakosai.

6. ábra: A településeken megrendezett események látogatottsága (% , N=842)

⁹ Ön vagy a családból valaki részt vett-e az eseményen?

Az adatok alapján elmondható, hogy lényeges különbségek találhatók a vizsgálatba bevont települések között. Agyagfalva lakosai közül vesznek részt legtöbbször a közösségi programokon – a rendezvények majdnem hattizedén –, míg a Ramocsaházán élők ennek felére, a rendezvények 33 százalékára látogattak el átlagosan.

A következőkben azt nézem meg, hogy melyek azok a motivációk, melyek növelhetik a közösségi programokon való részvétel esélyeit. A közösségi események látogatottsága tekintetében elmondható, hogy kétféle rendezvény örvend nagyobb népszerűségnek. Az interjúk döntő többségében megjelennek a **gyerekekhez kapcsolódó programok**, illetve az olyan helyi rendezvények, melyek inkább a szórakozáshoz, kikapcsolódáshoz kötődnek. Az iskolai rendezvények főleg azért rendelkeznek nagyobb népszerűséggel, mert ilyenkor nem csak a közvetlen hozzátartozókat lehet mozgósítani, hanem a tágabb rokonságot, szomszédságot is be lehet vonni a közösségi életbe. Ezek a rendezvények kerülnek az első helyre a látogatottság tekintetében:

„Azok, amiket a gyerekek tartanak. Ilyen a farsang, a télapó rendezvény. Ilyenkor az egész falut megmozgósítjuk, jönnek a szülők, nagymamák, testvérek.” (Petőfiszállás)

„Ugyanakkor, amikor az iskola szerepel, akkor az iskolai műsorban szerepel mondjuk 30 gyerek, a 30 gyereket garantáltan két szülő hozza. Tehát ott már alaptól vannak 60-an csak a szülők, plusz a 30 gyerek, plusz a nem tudom hány pedagógus, illetve hát még mi, akik pusztán érdeklődésből megyünk oda, vagy azért, mert kötődünk a rendezvényhez. Tehát az iskolai műsorokon biztos, hogy dupla annyian vannak, mint az összes többinél.” (Ruzsa)

„[...] mikor a gyerekek szerepelnek, az nagyon tetszik. Itt hét falu tartozik még hozzá az iskolához és nem mindenhol van hagyománya annak, hogy ha a családból a gyerek színpadra lépik, akár versikével, akár tánccal, Agyagfalván a család ott van, ott van apuka, anyuka, tata, mama és még a szomszéd néni is.” (Agyagfalva)

A programok kialakításánál, illetve megszervezésénél többen említették az újszerűség, illetve a programok **újításának** követelményét. Az új programok több embert vonzanak, míg a régiak, a megszokottak egyre kevesebb embert mozgósítanak.

„Pár éven keresztül működött egy fúvószenekar Agyagfalván, és az eléggé összeszedte a falut, mikor előadások voltak. A repertoárjuk is nagyon gazdag lett és saját koncertjük is volt, tehát az egy darabig újdonságot jelentett, ugyanakkor a hagyományokat is ápolta. De lassan-lassan, ahogy teltek az évek, a közönségük fogyott.” (Agyagfalva)

„Fontos, hogy ne unják meg az emberek ezeket az eseményeket, legyen bennük valami érdekes. Az új eseményekre mindig eljönnek, mert érdekli őket, hogy itt most mi fog történni. Aztán 2–3 alkalom után már sokan eltűnedeznek, mert már látták, tudják, nagyjából mi fog történni, már nem érdekli

őket annyira [...] szóval legyen benne valami új, amitől érdekesebbé válik a résztvevők számára.”
(Ruzsa)

Az egyik legfontosabb motiváló tényező egy közösségi esemény iránt érdeklődés felkeltésnél a **személyes érintettség**, vagyis célszerű a helyieket is bevonni a különböző rendezvények előkészületeibe. Egy-egy személyre szóló feladat kapcsán az emberek úgy érzik, ők is hozzájárultak a helyi esemény megvalósulásához. A feladatok személyre szóló kiosztásában és a helyi emberek bevonásában nagy szerepe van a vezetőknek. A következő interjúrészletek ezt mutatják be:

„A személyes megkeresés az, ami nagyon sokat segít. Ha például kérek valakit, hogy segítsen, általában mindig jönnek [...] Tehát nagyon fontos, hogy mindig irányítsuk, mozgassuk az embereket, mert az a helyzet, hogy maguktól nem jönnek oda, hogy segíthetnek-e. Ha odamegyek hozzájuk és mondom nekik, hogy segíteni kellene ebben meg abban, akkor jönnek.” (Agyagfalva)

„És akkor kértük az embereket, hogy Pista bácsi, ha segítene, Jancsi bácsi, ha ráérne, jöjjön már a traktorral, mert önnek van ilyen bálaszedő gépe, segítsen már. Azok az emberek, akik a bűdös életbe nem jöttek a templomba, vagy sosem vettek részt ilyen munkában, de most úgy érezték, hogy szükség van rájuk és eljöttek. Tehát úgy kell éreztetni az emberekkel, hogy szükség van rájuk és jönnek. A nők sütnek-főznek, a férfiak a fizikai munka miatt, de egyébként nem csak ez. Ha én megszólítalak és azt mondom, hogy gyere Ákos, mert szükségem van rád, akkor eljön. Ha azt mondom, aki akar, jöjjön, akkor lehet, hogy nem jön.” (Petőfiszállás)

Kutatásom szempontjából jelentős annak megállapítása is, hogy kik azok, akik inkább mozgósíthatók egy-egy közösségi esemény kapcsán. Az interjúkból az tűnik ki, hogy nincs egy szocio-demográfiai jellemzőkkel jól körülhatárolható és jellemezhető csoport aszerint, hogy kik látogatnák nagyobb arányban a helyi rendezvényeket. Minden település esetében más-más generáció az, aki inkább aktivizálható. Az egyik faluban a fiatalok, míg a másik településen inkább az idősebbek igénylik a közösségi eseményeken való részvételt. Az azonban elmondható, hogy majdnem minden vizsgált településen van egy aktív mag, aki jellemzően részt vesz a megrendezésre kerülő programokon. Persze minden faluban van egy olyan csoport is, akiket semmilyen eseményre nem lehet mozgósítani.

Összegzés

Az elemzés során az állampolgári aktivitásra, valamint ennek négy dimenziója mentén felírható településenkénti különbségekre fókuszáltam. A dolgozat első részében egy állampolgársági aktivitást mérő indexet hoztam létre négy terület mentén: politikai, civil társadalmi, közösségi és a közösséghez kapcsolódó attitűdök. Azt feltételeztem, hogy a falvak esetében magasabb lesz az állampolgársági aktivitás mértéke, mint a nagyobb településeken. Ez a hipotézisem csak részben igazolódott be, mivel a megyeszékhelyen és falvakban élők között tapasztaltam nagyobb fokú aktivitást, míg a fővárosban élők között a legalacsonyabbat. Az index tekintetében további szocio-demográfiai tényezők szerint találtam

különbségeket: az állampolgári aktivitás indexe életkor szerint nézve a 30–59 éves korosztály körében a legerősebb. Kiderült, hogy az indexen magasabb értéket elért emberek boldogabbnak, elégedettebbnek vallották magukat, jellemzően több baráti magántársasággal rendelkeztek, magasabb iskolai végzettségűek, és gyermekkorukban gyakrabban töltötték idejüket társaságban.

A dolgozat második részében hét magyarországi, illetve határon túli települést hasonlítottam össze az állampolgársági dimenzió négy területe mentén: politikai, civil társadalmi, közösségi és a közösséghez kapcsolódó attitűdök. A lokális közösségeket azért tartottam döntő jelentőségűnek, mert itt tapasztalhatják meg leginkább az emberek, hogy képesek hatással lenni a helyi ügyek alakítására, másrészt a helyi kezdeményezések sokkal inkább a lokális közösségeket közvetlenebbül érintő kérdésekre összpontosítanak. Előzetes feltevésem az volt, hogy a határon túli településeken nagyobb összefogás tapasztalható az emberek között, ennek kapcsán az itt élők magasabb arányban vesznek részt közösségi eseményeken és különböző közösségi akciókban. Ezt a hipotézisemet sikerült bizonyítanom, mivel az erdélyi településeken élők felülreprezentáltak voltak, mind a négy állampolgársági dimenzió mentén, míg az ellentétes pólust a magyarországi települések képviselték, főképp Ramocsaháza. A politikai dimenzió volt az egyetlen, ahol a szavazás iránti és politikai érdeklődésével Petőfiszállás magasabb pontszámokat ért el, mint az erdélyi vagy vajdasági falvak.

A dolgozat mindkét részében a helyi közösségi élet egy-egy meghatározó személyiségével készült interjúkat is górcső alá vettem. Ezek alapján a lokális közösségek szerveződését elősegítő, illetve gátló tényezőit, valamint a közösségi eseményekhez csatlakozás motivációit gyűjtöttem össze. Az interjúk elemzéséből kiderült, hogy a lakosok és a vezetők közötti összefogás, valamint ennek hiánya nagymértékben hozzájárul a közösségek sikeréhez, illetve rombolásához. Ha a lakosok közös célokat tűznek ki, akkor ennek elérése érdekében még azok is mozgósíthatók, akiket amúgy nem lehetne bevonni a közösségi programokba.

A közösségi eseményekhez való csatlakozásnál két motiváló erő jelent meg erősebben: az egyik a személyes érintettség, vagyis a lakosok bevonása az események előkészületibe, míg a másik a gyerekekhez kapcsolódó programok szervezése.

Az állampolgári aktivitás tekintetében a fiatalabb, 30 év alatti és a 60 év feletti generáció az, aki kevésbé mozgósítható az aktivitást mérő index alapján. A demokratikus társadalmak fennmaradásának egyik kulcselemének tartjuk az állampolgárok aktív szerepvállalását a közügyek terén. Éppen ezért úgy gondoljuk, hogy a fiatalok esetében még fontosabb azoknak a mechanizmusoknak a begyakorlása és internalizálása, melyek hozzájárulnak a felelős, aktív állampolgárság fejlesztéséhez. Az állampolgári lét és viselkedés tanulás útján valósul meg, a demokratikus és felelős állampolgársággal járó kompetenciák pedig fejleszthetők. Mindezek miatt tartom fontosnak az aktív állampolgárságra nevelés iskolai keretek között történő minél szélesebb körben való elterjesztését és iskolai tananyagba való beillesztését.

Felhasznált irodalom

- Barber, B. R. (1992) *Aristocracy of Everyone*. New York, Oxford University Press, 246.
- Bódi M. – Paksy M. – Péteri Z. – Rigó A. – Szabó M. – Szigeti P. – Takács P. – Tattay Sz. (2005) *Államtan. Az állam általános elmélete, 1. kötet*. SZTE ÁJK Politológiai tanszék.
- Hoskins, B. – Jesinghaus, J. – Mascherini, M – Munda, G. – Nardo, M. – Saisana, M. – Van Nijlen, D. – Vidoni, D. – Villalba, E. (2006) *Measuring Active Citizenship in Europe*. Elérhető:
http://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/Document/EUR%2022530%20EN_Active_Citizenship.pdf
- Gáti A. (2010) *Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. Elérhető:
http://www.tarki-tudok.hu/file/part_1_cived_tanulmany_ga_20100620.pdf
- Hankiss E. (2002) *Új diagnózisok*. Osiris, Budapest
- Nizák P. – Péterfi F. (2005) A közösségi részvétel – társadalmi és hatalmi beágyazottság. In Márkus E. (szerk.) *Ismerd, értsd, hogy cselekedhess*. ELMA Kiadó, Budapest.
- Putnam, R. D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Simon J. (1996) *A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban*. Elérhető:
<http://www.mtapti.hu/mszt/19961/simon.htm>.
- Utasi Á. (2009) A közösségi kapcsolatok és a közélet. In Feleky G. (szerk.) *Közösségi relációk: elméletek, narratívák, hipotézisek*. Szeged, Belvedere Kiadó.